

Koncentračné tábory

Gerhard Baumgartner

Nútené práce | „Cigánsky“ tábor Lackenbach | Geto v Lodži a vyhladzovací tábor Chelmno | Koncentračné tábory Auschwitz – Birkenau | Prenasledovanie na nemeckom okupovaných územiach

Počas pomerne krátkeho obdobia nasledujúceho po roku 1938, ktoré sa vyznačovalo rýchlo sa zhoršujúcimi životnými podmienkami, trpeli Rómovia v Nemeckej ríši, Nemeckom okupovaných územiach a sriateľených štátoch, kde ich deportovali, zadržovali a vraždili. Do roku 1945 asi štvrtina Rómov žijúcich pred vojnou v Európe stala obeťou národnosocialistickej perzekúcie.

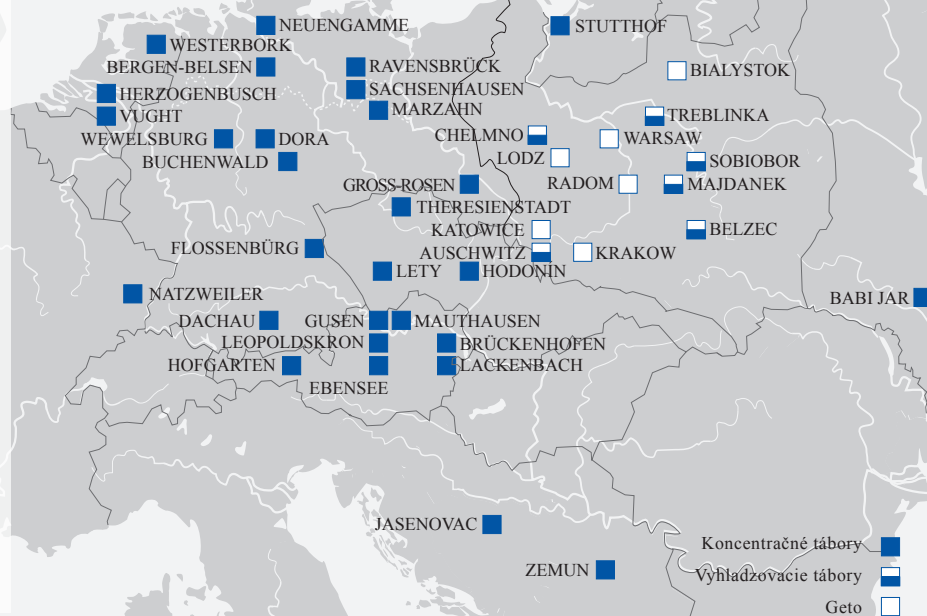
POČET OBETÍ

Počet rómskych obetí holokaustu je aj naďalej predmetom kontroverzie medzi historikmi a aktivistami v oblasti ochrany práv menšín. Predchádzajúce odhady, ktoré hovoria o 500 000 obetiach nacistického režimu, boli určite prehnane a doteraz neboli potvrdené vedeckým výskumom. Do dnešného dňa sú známe konkrétne historické fakty o približne 50 000 obetiach v rámci Tretej ríše a na Nemcami okupovanom území a o približne 50 000 ďalších obetiach v satelitných krajinách Nemeckej ríše. Keďže väčšina dostupných historických prameňov a archívneho materiálu je neúplná, celkový počet odhadovaných rómskych obetí je najmenej 250 000.

KONCENTRAČNÉ TÁBORY, VYHLADZOVACIE TÁBORY, GETÁ (1936 – 1945)

(na základe Vossen 1983, s. 87; Tcherenkov/Laederich 2004, s. 161)

III. 1

ÚVOD

Kruté prenasledovanie Rómov nemeckými nacistami a inými fašistami má svoje korene v troch významných prúdoch európskeho myslenia a politiky prvej polovice 20. storočia. Tradičné „proticigánske“ postoje, komplexná zmes sociálnych predsudkov, napríklad presvedčenie, že „Cigáni“ roznášajú nebezpečné choroby a kradnú deti, kedykoľvek majú príležitosť, boli

široko akceptované po celej Európe. Začiatkom 20. storočia boli tieto skombinované s agresívnou formou rasizmu, podľa ktorého bolo takzvané „sociálne správanie“ dedičnou stopou v niektorých populačných skupinách. Treťou a zásadnou črtou perzekučného mechanizmu, predstavenou nemeckými nacistami po ich nástupe k moci v roku 1933, bol systém tzv. „preventívneho boja s kriminalitou“, ktorý umožňoval orgánom zatýkať a väzniť kohokoľvek,

koho považovali za „potenciálne nebezpečného“ pre spoločnosť, aj keď predtým nespáchal nijaké zločiny či priestupky.

Nepriaznivá ekonomická situácia medzivojnových rokov v Európe navyše prispievala k rastúcim animozitám medzi rómskym a nerómskym obyvateľstvom mnohých krajín Európy. Obzvlášť v strednej a východnej Európe mnohí Rómovia žili buď ako kočovní umelci, alebo ako nádenníci v poľnohospodárstve.

Nútené práce

„Cigánsky tábor“ Lackenbach

Geto v Lodži a vyhladzovací tábor Chelmno

Koncentračný tábor Auschwitz-Birkenau

Prenasledovanie na Nemeckom okupovaných územiach

III. 2 Vnútrajšok ubytovni „cigánskeho tábora“ v Auschwitz-Birkenau. Nápis na stene hovorí: „Sei ehrlich“ („Buď čestný“).

(Nečas 1999, s. 96b)

Paula Nardai, Rómka z Oberwartu, spomína na osud svojej rodiny v tábore Auschwitz-Birkenau:

„Bol tam môj otec, moja matka, moja osemnásťročná sestra, ja a môj deväťročný brat. A môj ďalší brat tiež, ktorý bol starší, ten pracoval v Kieli. Moja mama – mesiac, môžem povedať, mesiac prežila. Môj otec – zbili ho po hlave tak strašne, že oslepol. Bola tam ubikácia, ktorú volali „Lazaret“ (ubytovňa pre chorých), ak vás umiestnili tam, už nikdy ste sa nevrátili. Umlátili ho, až z toho oslepol. Potom ho odpratali, nikdy viac sme ho nevideli. Moja sestra išla do kuchyne, vzali ju tam čistiť zemiaky. A môj malý brat, bolo to po prvýkrát, čo musel pracovať. Bola som preč, nechala som ho doma v ubytovni, odišla som ráno, pracovala som v „Außenkommande“ (vonkajšej skupine) a keď som sa vrátila, čo vidím? Dieťa tam nie je. Pýtam sa ostatných: „Kde je dieťa?“ „Odviedli ho preč.“ Zobrali deti a poslali ich do plynových komôr. A ja som už nemohla vyjsť von. Nemohla som sa ísť nikoho spýtať, pretože som nemohla opustiť ubytovňu po večierke. Iba na ďalšie 'zum Abzählen' (na prepočítanie).“

III. 3 (Romani Patrín 2/1998, s. 10)

V období svetovej hospodárskej krízy koncom 20. a začiatkom 30. rokov mnoho Rómov stratilo tieto tradičné zdroje príjmov a ostali odkázaní na obecné dávky a zdravotnú starostlivosť. Avšak väčšina dedín a miest nebola ochotná znášať toto finančné bremeno na svojich pleciach tvrdiac, že „Cigáni“ nepatria do ich populácie a snažili sa Rómov vytlačiť do iných územných celkov.

Nemecké a rakúske policajné zložky začali registrovať Rómov do takzvaných „Zigeunerlisten“ („cigánskych zoznamov“), fotografovať ich a brať im odtlačky prstov pomerne skoro pred nástupom nacistov k moci. Zoznamy sa neskôr stali osudnými

pre väčšinu tých, ktorí na nich boli registrovaní. Tieto faktory vyformovali nosnú os perzekúcií takzvaných „Cigánov“ po nástupe nacistov k moci v roku 1933. Už v roku 1933 boli nútení Rómovia podstúpiť sterilizáciu a v roku 1935 špeciálny zákon zakázal zmiešané manželstvá „Cigánov“ a „Árijcov“. Medzi rokmi 1936 a 1938 boli vytvorené dve centrálné inštitúcie „cigánskej“ perzekúcie, takzvané „Rassehygienische Forschungsstelle“ (Výskumný ústav pre rasovú hygienu) a „Reichszentrale für die Bekämpfung des Zigeunerunwesens im Reichskriminalpolizeiamt“ (Ríšska centrála pre boj s „nepriprávnosťou“ Cigánov k systému“ pri Ríšskom

úrade kriminálnej polície). Miestni predstavitelia nielenže podporovali túto politiku proti Rómom, ale dokonca často urgovali centrálné orgány k zrýchleniu a zintenzívneniu úkonov, ako napríklad smutne známy pamflet od Thobiasa Portschyho, nacistického „Gauleitera (oblastného veliteľa)“ z Burgenlandska. V roku 1938 Heinrich Himmler, veliteľ SS („Schutzstaffel“, obranné oddiely) a ríšsky šéf nemeckej polície, dekrétom prikázal „vyriešiť“ cigánsku otázku“ podľa „rasových princípov“ a v roku 1939 podpísal špeciálny dekrét, ktorý zakazoval všetkým Rómom cestovanie a prikazoval im ostať v tom meste, kde sa práve nachádzali.

NÚTENÉ PRÁCE

Počnúc rokom 1938 a v nasledujúcom roku 1939 vydal „Ríšsky úrad kriminálnej polície“ príkaz na deportáciu približne 3 000 mužov a žien, ktorí boli schopní vykonávať ťažkú fyzickú prácu, do koncentračných táborov. Himmler potreboval týchto väzňov na rozvoj priemyslu kontrolovaného SS. Berlín bol presvedčený o tom, že Rómovia aj tak neboli produktívne zamestnaní. To však nebola

pravda. Po anexii Rakúska Nemeckou ríšou mali Rómovia zakázané vykonávať niektoré zo svojich tradičných povolání, napríklad verejné hudobné vystúpenia. V dôsledku vojny spôsobeného rozmachu zbrojného priemyslu mnoho Rómov našlo prácu vo fabrikách, stavebníctve a poľnohospodárstve. Dokonca štajerský „Gauleiter“ Uiberreither kritizoval dopad týchto deportácií, hoci ich z rasistických dôvodov podporoval: „Hoci sa jedná o riadne zamestnaných Cigánov, ktorí sú ochotní pracovať a nemajú predošlé

kriminálne záznamy, ani nijakým spôsobom nie sú záťažou pre spoločnosť, prikážem ich internáciu v pracovných táboroch z dôvodu, že Cigán, ako niekto, kto stojí mimo Volksgemeinschaft (ľudovej pospolitosti), je vždy a za každých okolností asociál.“

V roku 1940 nariadil Himmler deportáciu ďalších 2500 Rómov (prevažne Sintiov) z územia Nemeckej ríše do Generálnej gubernie na území dnešného Poľska.

III. 4 "Einweisungs-Übersicht" ("Dohľad nad internáciou") lodžského geta, 13. novembra 1941, päť transportov „s celkovým počtom 4 996 živých, 11 mŕtvych Cigánov“ s poznámkou, že „11 mŕtvych Cigánov zahynulo pri prevoze vlakom“.

Barbara Richterová, Češka, ktorá prežila Osvienčim:

„Najprv ma držali šesť týždňov na polícii a potom ma poslali do Osvienčimu (priviezli ma 11. marca 1943). Dvaja Cigáni sa pokúsili ujsť, ale boli chytení, zbití a obesení. Neskôr bola moja rodina prepustená z Lety, pretože Richterovci boli v Čechách vplyvná rodina.

Moja matka prišla do Osvienčimu dobrovoľne. Raz som dostala 25 rán bičom za to, že som dala trochu chleba novým prišielcom. Jedného dňa som videla Elisabeth Kochová, ako zabila štyri cigánske deti za to, že dojedli nejaké zvyšky jedla. Inokedy sme stáli dve hodiny pred krematóriom, ale na poslednú chvíľu nás poslali naspäť na ubytovne. Druhýkrát som bola zbíčovaná za to, že som zobrala chlieb od mŕtveho väzňa. Trikrát mi brali krv. Dr. Mengele mi naočkoval maláriu. Bola som vtedy v lazarete spolu so svojim strýkom. Nejakí Cigáni ma odtiaľ vzali a preniesli do iného bloku tesne pred tým, ako boli všetci pacienti v lazarete, vrátane môjho strýka, zabíť“.

III. 5 (Crowe 1995, s. 51)

Anlage II
Litzmannstadt, den 13. 11. 1941.
J. G. Y.

S. Ak. - Nord.
- 1a (2) -

Einweisungs-Übersicht
(Zigeuner)

Kd. Nr.	Ankunfts Tag	Ankunft		Ausladen	
		Zeit	Zeit	Beginn	Dauer
1	5.11.41	11.00	5.11.41 16.55	5.11.41	75 Min.
2	6.11.41	11.00	6.11.41 17.50	7.11.41	50 Min.
3	7.11.41	11.00	8.11.41 18.50	9.11.41	50 Min.
4	8.11.41	11.00	9.11.41 01.30	9.11.41	10 Min.
5	9.11.41	11.00	9.11.41 15.25	9.11.41	10 Min.

Anzahl der eingelassenen Zigeuner:

1. Transport von Hartberg 998 Lebende, 2 tote Zigeuner
2. " " Piratenfeld 1 000 Zigeuner,
3. " " Mühlberg 1 000 " "
4. " " Roten Shum 992 Lebende, 8 tote Zigeuner
5. " " Obermarkt 1 006 " , 1 toter "

5 Transporte ..... insgesamt 4 996 Lebende, 11 tote Zigeuner.

Die 11 toten Zigeuner starben während des Bahntransportes.
Geplek der Zigeuner: durchschnittlich 30 kg.

„CIGÁNSKY TÁBOR“ LACKENBACH

23. novembra 1940 bol v budovách bývalého lénneho statku zriadený „cigánsky tábor Lackenbach“. Tábor bol administrovaný velením kriminálnej polície vo Viedni, náklady na jeho prevádzku si delili obce Bruck an der Leitha, Eisenstadt, Lilienfeld, Oberpullendorf, St. Pölten a Wiener Neustadt spolu s viedenskou radnicou poradne podľa počtu väzňov, prichádzajúcich z daného obvodu. Internovaní Rómovia museli žiť v najprimitívnejších podmienkach v chatrčiach a stajniach bývalého lénneho

statku a boli nútení pracovať v rozličných miestnych podnikoch. Za „normálnych“ okolností sa počet ľudí internovaných v Lackenbachu pohyboval v rozmedzí 200 až 900 osôb, z ktorých približne tretina boli deti. Najvyššie číslo, 2 335 väzňov, bolo dosiahnuté 1. novembra 1941. Spomedzi 4 000 Rómov internovaných v Lackenbachu bolo na jeseň 1941 okolo 2 000 deportovaných do geta v Lodži a do vyhladzovacieho tábora Chelmno. Len niekoľko sto Rómov sa dožilo oslobodenia tábora Lackenbach sovietskymi silami v apríli 1945. Napriek neuveriteľne zlým životným podmienkam, hygiene a strave boli Rómovia v tábore Lackenbach

nútení pracovať. Boli prenajímaní ako pracovná sila rôznym podnikom, lesníkom, roľníkom, na farmy, do tehelni a farmy pre chov priadky morušovej, alebo pracovali na verejných projektoch výstavby ciest. Ich mzda bola odvádzaná administratívne tábora, samotní Rómovia dostávali len „vreckové“. Najmenšie porušenie disciplíny v tábore bolo prísne trestané bitkou, nekonečnými nástupmi a zadržaním jedla. V roku 1942 viedli príšerné životné podmienky k vypuknutiu epidémie týfusu, ktorému podľahlo mnoho väzňov. V období rokov 1942 až 1945 zahynulo v tábore Lackenbach 237 ľudí.

GETO V LODŽI A VYHLADZO- VACÍ TÁBOR CHELMNO

1. októbra 1941 nariadil Heinrich Himmler deportáciu 5 007, poväčšine rakúskych, Rómov do geta v Lodži („Litzmannstadt“). Náklady na tieto transporty si podelili „Reichssicherheitshauptamt“ (Hlavný úrad rišskej bezpečnosti) v Berlíne a regionálne sociálne a dôchodkové úrady. Kritérium pri výbere deportovaných

osôb bola ich neschopnosť vykonávať prácu, tí, ktorí „neboli bremenom pre spoločnosť“, mohli ostať. Deportované boli celé rodiny, medzi nimi 2 689 detí, ktoré tvorili viac ako polovicu celkového počtu deportovaných. 613 deportovaných zahynulo počas prvých týždňov v Lodži na týfus. V decembri 1941 a januári 1942 boli všetci Rómovia, ktorí sa toho dožili, prevezení do vyhladzovacieho tábora v blízkosti Chelmna, kde skončili v plynových komorách.

V marci 1942 nariadil úrad kriminálnej polície v Grazi postúpiť všetky otázky, ktoré mu adresovali príbuzní väzňov, na „Reichssicherheitshauptamt“ (Hlavný úrad rišskej bezpečnosti) a odmietal všetky ďalšie otázky a žiadosti s odôvodnením, že v prípade osôb „presídlených“ do Lodže sa nepovoľujú návštevy. V tomto čase boli už všetci rakúski Rómovia deportovaní do Lodže mŕtvi. [III. 4]

KONCENTRAČNÉ TÁBORY AUSCHWITZ-BIRKENAU

Po intenzívnej debata, týkajúcej sa takzvanej „cigánskej politiky“, nariadil Himmler deportáciu všetkých „zigeunerische Personen“ („cigánskych osôb“) do koncentračných táborov. Táborové záznamy z takzvaného „cigánskeho tábora“ v Auschwitz-Birkenau evidovali 10 649 mužských

a 10 094 ženských väzňov, z ktorých mnohé boli deti. Dve tretiny uväznených Rómov bolo zatknutých v Nemecku a Rakúsku, vyše 20 percent pochádzalo z Čiech a takmer 6 percent z Poľska. Chorí a slabí väzni zomierali každý deň a veľké počty chorých boli častokrát posielaní do plynových komôr, medzi nimi 12. mája 1943 aj veľké množstvo nemeckých a rakúskych Rómov. Pred koncom roku 1943 bolo už 70 percent populácie „cigánskeho

tábora“ vyhladenej. Ku koncu júla 1944 boli všetci práceschopní väzni „cigánskeho tábora“ presunutí do iných koncentračných táborov, kde boli použítí na nútené práce vo fabrikách. 2. augusta 1944 „cigánsky tábor“ obkľúčili oddiely SS a počas nasledujúcej noci boli všetci zvyšní väzni „cigánskeho tábora“ zavraždení v plynových komorách. [II. 3, 5]

PRENASLEDOVANIE NA NEMECKOM OKUPOVANÝCH ÚZEMIACH

Počas nemeckej okupácie západných regiónov Sovietskeho zväzu v roku 1941 boli tisíce Rómov zavraždených pri masových popravách spolu so Židmi a komunistickými funkcionármi. V tom istom roku zabili jednotky „Wehrmacht“ (nemeckej armády) tisíce Rómov v Srbsku, zatiaľ čo nemecká polícia zavraždila nespočetné množstvo Rómov v Poľsku. Od roku 1944 do začiatku roku 1945 boli transporty slovenských a maďarských Rómov zabitých alebo odvezených do koncentračných táborov. Rómovia, obzvlášť z južného a západného Maďarska, boli zatýkaní maďarskými fašistami a pochodmi smrti vytlačení do centrálného tábora v Csille pri meste Komárno v severnom Maďarsku, odkiaľ boli tí, čo prežili,

deportovaní nemeckými SS.

Mnohí preživší maďarskí Rómovia boli zabití nemeckými jednotkami a maďarskými fašistami začiatkom roku 1945, keď sa im podarilo na krátky čas znovu získať územia, ktoré už boli obsadené postupujúcimi sovietskymi vojskami. Na Slovensku zriadila vláda tzv. „cigánsky tábor“ v Dubnici nad Váhom, kde bolo v príšerných podmienkach internovaných približne 800 ľudí, ktorí boli neskôr zabití alebo deportovaní do koncentračných táborov.

V Rumunsku a Chorvátsku bola perzekúcia Rómov pod správou satelitných vlád Nemeckej ríše rovnako tvrdá a krutá. Odhady počtu obetí chorvátskeho koncentračného tábora v Jasenovaci sa značne líšia, no celkový počet chorvátskych Rómov, ktorí zahynuli počas holokaustu, je prinajmenšom 25 000. Podobne problematické sú rôzne

odhady rómskych obetí spomedzi 25 000 rumunských Rómov deportovaných do Transnistrie, z ktorých väčšina pravdepodobne neprežila.

Čísla týkajúce sa deportácií do Transnistrie z Bulharska sú ešte viac nejasné. Na jednej strane bol výskum týchto tragických udalostí po desaťročia zanedbávaný, kým na strane druhej boli počty obetí fašistických režimov nezodpovedne zveličované komunistickou propagandou po roku 1945.

Osud Rómov v Nemeckom okupovanom Taliansku bol dosiaľ zmapovaný len okrajovo, podobne ako osud Rómov a Sintiov z pobaltských krajín Estónska, Litvy a Lotyšska. Historici zatiaľ neobjavili žiadne dokumenty, ktoré by sa týkali systematických deportácií a likvidácie Rómov z Nemeckom okupovaného Dánska, Nórska, Grécka a Bulharska.

Bibliografia

Crowe, David M. (1995) A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia. London / New York: Tauris | Dlugoborski, Waclaw (ed.) (1998) Sinti und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943-1944. Vor dem Hintergrund ihrer Verfolgung unter der Naziherrschaft. Oswiecim | Freund, F. / Baumgartner, G. / Greifeneder, H. (2004) Vermögensentzug, Restitution und Entschädigung der Roma und Sinti. Wien: Oldenbourg | Ioanid, Radu (2000) The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime 1940-1944. Chicago: Dee | Kenrick, Donald (ed.) (1999) In the Shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2. Hatfield: University of Hertfordshire Press | Nečas, Ctibor (1999) The Holocaust of Czech Roma. Prague: Prostor | Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004) The Roma. Volume I. History, Language and Groups. Basel: Schwabe | Vossen, Rüdiger (1983) Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung. Frankfurt am Main: Ullstein. | Zimmermann, Michael (1996) Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische "Lösung der Zigeunerfrage". Hamburg: Christians